

A kiadványhoz kapcsolódó viták, statisztikák és szerzői profilok a következő címen olvashatók: <https://www.researchgate.net/publication/305093512>.

Vakfolt Niklas Luhmannban? Az érzelmek társadalmi hatásai a fraktális affektuslogika szemszögéből

Cikk - január 2004

DOI: 10.1515/sosys-2004-0103

SZITÁCIÓK

16

READS

346

1 szerző:



Luc Ciompi

nyugdíjas

137 PUBLIKÁCIÓS HIVATKOZÁSOK

NÉZZE MEG AZ
ADATLAPOT

E kiadvány néhány szerzője szintén dolgozik ezeken a kapcsolódó projekteken:



A depresszió és a mánia hosszú távú fejlődése [Projekt megtekintése](#)



Affekt-logika és következményei [Projekt megtekintése](#)

Luc Ciompi¹

VAKFOLT NIKLAS LUHMANNBAN? - AZ ÉRZELMEK TÁRSADALMI HATÁSAI A FRAKTÁLIS AFFEKTUSLOGIKA SZEMSZÖGÉBŐL

Összefoglaló

Az érzelmeknek a kollektív gondolkodásra és viselkedésre gyakorolt dinamikus hatásait szociológiailag aligha sikerült megfelelően megragadni. Ezt a cikk első részében paradigmaticusan bemutatjuk Niklas Luhmann munkásságában elfoglalt helyük kritikai elemzésén keresztül. Luhmann az érzelmeket szinte kizárólag egyéni zavaró jelenségeknek tekinti, amelyek alapvetően nem képezik a szociológia tárgyát. Ezt a nézetet aztán szembeállítjuk a fraktális affektuslogika koncepciójával (Ciompi 1982; 1997), amely az affektusokat evolúciós eredetű, irányított energetikai állapotokként értelmezi, amelyek sajátos viselkedési tendenciákkal és kogníciókkal párosulnak, és a legkülönbözőbb társadalmi szinteken terjednek - többek között az érzelmi fertőzés jelenségének köszönhetően. Az érzelmek az egyénhez hasonló, úgynevezett önhasonló módon befolyásolják a kollektív gondolkodást és cselekvést. Rendkívüli dolgokra irányítják az érzékelést, a figyelmet és a memóriát, szabályozzák a mindennapi viselkedést, és képesek hirtelen nem lineáris változásokat okozni az érzésekben, a gondolkodásban és a viselkedésben, globálisan új funkcionális mintákat létrehozva. Az olyan kulcsfontosságú társadalmi jelenségek alapján, mint a kontingens kommunikáció, az önreferencia, a komplexitáscsökkentés, a jelentés- és értéképzés, továbbá azt is megmutatja, hogy a kollektív affektusok a társadalmi rendszerek autopoiesisének szolgálatában állnak. Ezek biogén alapenergiák, amelyek végső soron minden társadalmi dinamikát mozgósítanak és strukturálnak. Ez a nézet kiegészíti Luhmann szociológiájának "vakfoltját", és új kérdéseket vet fel.

Senki sem tagadhatja, hogy az érzelmi tényezők jelentős szerepet játszanak a társadalmi eseményekben. A félelem, a düh, az öröm vagy a lelkesedés járványként terjedhet, és mélyen befolyásolhatja a kollektív gondolkodást és viselkedést. Számos történelmi fejleményt és összefonódást nem lehet megfelelően megérteni a kollektív érzelmek figyelembevétel nélkül, a helyi konfliktusoktól és az erőszak kitöréseitől kezdve az olyan nagy jelenségekig, mint a nemzetiszocializmus és egész konfliktusok kirobbanása.

¹ Prof. Dr. med. emer. A Berni Szociálpszichiátriai Egyetemi Klinika igazgatója. A szerző köszönetet mond Bruno Hildenbrandnak, Doris Ryffelnek, Johannes Siegristnek, Fritz B. Simonnak, Hans Peter Thurnnak, Rosmarie Welter-Enderlinnek és a "Social Systems" folyóirat bírálóinak a cikk elkészítése során megfogalmazott hasznos kritikáért.

Világháborúk. Ugyanilyen nyilvánvaló a mindennapi mikro-társadalmi életben tapasztalható számos érzelmi hatás, például a divatban, a reklámban és a politikában, és nem utolsósorban a párkapcsolati és családi dinamikában.

Durkheim (1986/1912) már a kollektív érzéseket a társadalmi tér alapvető szervezőiként értelmezte. Szerinte az érzelmi különbségek minden társadalmi jelentéskontextus konstitutív elemét jelentik. A kollektív érzések közösséget teremtenek, és egyúttal a társadalmi komplexitás csökkentőjeként is működnek. Simmel a maga részéről különbséget tett az elsődleges érzelmek között, amelyek az egyének közötti kölcsönhatásokat indítják el, és a másodlagos érzelmek között, amelyek az ilyen hatásokból erednek. Weber a gátlástalan affektusok társadalomromboló hatásával foglalkozott, Elias pedig az elemi érzelmek növekvő ellenőrzését elemezte a civilizációs folyamat során. Az érzelmek modern szociológiája, a nyilvánosság, a mentalitás és az értékek kutatása, valamint az összehasonlító etnológia is sokféle kapcsolatot tárt fel a társadalmi és érzelmi tényezők között (Gerhards 1988; Turner 1989; Vester 1991; Klages/Hippler/Willy 1992; Flam 1999). Legalábbis implicit módon felismerhető a hatásuk a társadalmi konstruktivizmusban (Berger/Luckmann 1980) és a tudományszociológiában (Fleck 1993; Kuhn 1979). Jelen kontextusban szintén érdekesek Collins (1981; 1984) koncepciói, aki szerint az érzelmek nemcsak strukturálják a társadalmi teret, hanem egyfajta "társadalmi energiát" is képviselnek, amely végső soron minden társadalmi változást mozgásba hoz. A mikrotársadalmi folyamatok az érzelmi fertőzésnek köszönhetően makrotársadalmi hatásokká válnának, és a versengő érzelmek révén piacszerű kollektív dinamikát bontakoztatnának ki.

Az említett és más megközelítések ellenére az érzelmek csak kisebb szerepet játszanak a szociológiai diskurzusban.

marginális szerepet játszik. Luhmann (1984, 370) lakonikusan megállapította, hogy "kutatási hiányosság" van. Ez valószínűleg nemcsak az érzelmek rögzítésének módszertani nehézségeivel függ össze, hanem azzal a sok kétértelműséggel is, amely a pszichológiai és biológiai területeken is fennáll az érzelmek jelentőségét illetően. Az uralkodó zűrzavarhoz az is hozzájárul, hogy nincs interdiszciplináris és intradiszciplináris konszenzus arról, hogy pontosan mi is az érzelem, és hogy egyáltalán létezik-e "kollektív érzelem". Általánosságban elmondható, hogy nemcsak az affektív állapotok természetének és a gondolkodásra és viselkedésre gyakorolt hatásuknak a világos megértése hiányzik, hanem az affektív jelenségek megfelelő tudományos nyelvezete és konceptualizációja is, amely az ismeretek fejlődésének alapja lenne.

Ennek a cikknek két célja van: Egyrészt a fent említett megértési hiányosságokat paradigmaticusan kell bemutatni az érzelmek Niklas Luhmann társadalomelméletében elfoglalt helyének kritikai elemzésével. Másodszor, egy elméletileg hasonló megközelítést mutatunk be, amely megpróbálja bizonyos mértékig megszüntetni ezeket a hiányosságokat. Ez a szerző által kidolgozott fraktális affektlogika koncepciója, amely az érzelmeknek a gondolkodásra és a viselkedésre gyakorolt alapvetően hasonló (úgynevezett önazonos vagy fraktális, lásd alább) dinamikus hatásait feltételezi mind a társadalmi, mind az - egyébként egyértelműen eltérő - pszichológiai szinten. Ez az összehasonlítás nemcsak a hasonló rendszerelméleti kiindulópont miatt kézenfekvő. Azért is kínálja magát, mert Luhmann szociológiájának átfogó igénye és az a tény, hogy Luhmann többször is részletesen foglalkozott az affektív jelenségekkel. A könyv azzal a kérdéssel kapcsolatos elmélkedésekkel zárul, hogy a két megközelítés közötti komplementaritást hogyan lehetne szociológiailag felhasználni.

Előzetesen meg kell jegyezni, hogy sem Luhmann komplex elméletei, sem az affektuslogika érzelmi elmélete nem mutatható be itt részletesen. Mindkét oldalon csak a jelen kontextus szempontjából különösen fontos szempontokat emeljük ki.²

1. Az érzelmek jelentőségéről Niklas Luhmann munkásságában

A rendszerelmélet alapfogalmai

Luhmann művében az érzelmek sok helyen explicit vagy implicit módon szerepelnek. Mielőtt megkísérelnénk részletesebben meghatározni jelentőségüket, helyénvalónak tűnik, hogy nagyjából felvázoljunk néhány kulcsfontosságú rendszerelméleti fogalmat, amelynek keretében foglalkozunk velük.

Luhmann elméletépítésének középpontjában az *autopoiesis fogalma* áll - amelyet először a chilei biológusok és episztemológusok, **Maturana és Varela** fogalmazták meg (**lásd Maturana 1982**) -, **vagyis** az a tény, hogy a társadalmi rendszerek működésük révén folyamatosan maguk állítják elő azokat az elemeket, amelyekből állnak. Az autopoietikus mechanizmusok folyamatosan fenntartják a rendszer és a környezet közötti különbséget mindenféle társadalmi rendszerben. Az ember (vagy a szintén autopoietikus "pszichikus rendszer" vagy Luhmann nyelvén "tudatrendszer") nem része, hanem csupán a társadalmi rendszerek (összetettebb) környezete számára, mint ahogy fordítva a társadalmi rendszerek is összetettebb környezetet jelentenek a pszichikus rendszer számára. Lényegében a különböző mentális, társadalmi és - inkább a háttérben - biológiai rendszerek kölcsönösen strukturálisan összekapcsolódnak egymással, azaz kölcsönhatásban vannak egymással.

Luhmann szerint a pszichoszociális rendszerek autopoiesisének alapja a rendszert létrehozó folyamatok önreflexivitása vagy önmagukhoz való visszatérése (re-entry Spencer-Brown 1979 szerint). A társadalmi rendszerekben a központi rendszerképző művelet a kommunikáció, a tudati rendszerekben a gondolkodás. Annak a képességnek köszönhetően, hogy képesek kommunikálni a kommunikációról a kommunikációról, illetve gondolkodni a gondolkodásról, mindkét rendszer operacionálisan zárt, azaz autonóm módon működik: nem veszik fel a hagyományos értelemben vett információkat a környezetből, és nem is reagálnak előre meghatározott kimenettel, hanem mindig csak a saját autopoietikus struktúrájuk és szükségleteik szerint reagálnak a külső "irritációkra".

A kommunikáció, amely az információ, a közlés és a megértés három aspektusára osztható, a fejlődés médiumai, például a nyelv és az írás segítségével történik. Emellett úgynevezett szimbolikusan általánosított kommunikációs médiumokat is használ, amelyek szintén egymással strukturálisan összekapcsolt autopoietikus rendszereket képviselnek, amelyek mindegyike saját "rendszeracionalitással" rendelkezik. Ezek közé tartozik az igazság/tudomány, a pénz/hatalom, a szerelem/szexualitás, a törvény/erőszak, a művészet és (bizonyos mértékig) a hitrendszerek területe.

A kommunikáció mindig szelektív, azaz a környezethez viszonyítva csökkenti a komplexitást, és így kétszeresen kontingens: mindkét fél számára másként is alakulhat. A kommunikáció önreferenciális jelentésrendszereket hoz létre, azaz feldolgozásával önmagának ad értelmet. Ugyanez vonatkozik a gondolkodásra is. A mentális és a társadalmi rendszerek ipso facto *jelentésrendszerek*. "Jelentés" lehet

² Minden további kifejtésért hivatkozni kell az alapul szolgáló szakirodalomra (különösen Luhmann 1973; 1982; 1984; 1985; 1997 és Ciompi 1982; 1986; 1989; 1993a és b; 1997; 2002b). Az itt tárgyalt problémák egy részének tárgyalása megtalálható Ciompi 237-268 1997., cikkében is.

azonban aligha határozható meg pontosan, csupán körülírható, például mint "a tapasztalat és a cselekvés egy és-azután horizontja" (Luhmann 1984, 93), azaz mint a régi jelentéshez új jelentés hozzáadásának mindig létező lehetősége.

A kellően stabil társadalmi rendszerek fennmaradnak, fejlődnek és differenciálódnak, ahogy növekednek, hogy megőrizték kohéziójukat. A *differenciálódás történelmi formái az* archaikus szegmentáris (sziget alakú) társadalmaktól, amelyek a középkorban központra/perifériára vagy birtokokra rétegződtek, a modern kor funkcionális szervezeti formáiig terjednek. Ez utóbbiakat a világméretű, strukturálisan összekapcsolt önreferenciális kommunikációs médiumok, mint a fent említett monetáris, gazdasági, tudományos, jogi és művészeti rendszerek, valamint szervezetek (pl. vállalatok, egyesületek, pártok) és rövid életű, személyes jelenléttel jellemezhető interakciós rendszerek jellemzik, amelyek mindegyike saját autopoézissal és rendszerracionálissal rendelkezik. A társadalom policentrikusan, kiszámíthatatlanul és kiszámíthatatlanul fejlődik. A történelmi változások gyakran vezetnek a komplexitás növekedéséhez, de nem a szokásos értelemben vett fejlődéshez, nem is az egyre jobb alkalmazkodáshoz, hanem inkább "egyre merészebb alkalmazkodásmentességhez" (Luhmann 1997, 446).

Hozzá kell tenni, hogy Luhmann gondolkodása, ahogy ő maga mondja, szinte mindig az absztrakció nagyon magas szintjén mozog.³ Célja továbbá elsősorban a társadalmi tények leíró és funkcionális elemzése, és csak kis mértékben az ok-okozati magyarázat. Az a kérdés, hogy milyen erők állhatnak a leírt változások mögött, nagyrészt kimarad.

Érzelmek Luhmann művében. Áttekintés

Az érzelmi jelenségek Luhmann öt írása közül kettőben játszanak központi szerepet, amelyekre a jelen elemzés elsősorban épül: nevezetesen a "Vertrauen"-ban (1973) és a "Liebe aus Passion"-ban (1982). A másik három műben (lásd alább) viszont az érzelmek, bár implicit vagy explicit módon sokszor megjelennek, csak periférikus jelentőséggel bírnak.

A "*Bizalom. A Mechanism for Reducing Social Complexity*" című könyvében Luhmann bemutatja, hogy a címben említett bizalom a társadalmi mező egyszerűsítésének központi eszköze. A bizalom és a bizalmatlanság bináris kódját használva a társadalmi körülmények sokaságát két nagy kategóriára lehet osztani, amelyekhez minden viselkedés igazodik. Bizonyos körülmények között a bizalom bizalmatlanságba fordulhat, és fordítva. Csak a bizalom "kockázatos előteljesítménye", amellyel - minimális reális alapokat feltételezve - többek között a mindenkori pénz-, jog- és igazság- vagy tudományos rendszer is megalapozott, teszi lehetővé, hogy a teljes tájékozottságról lemondva értelmesen és jövőorientáltan cselekedjünk. Mindent egybevetve kiderül, hogy a kellő rendszerbizalom rendszerkarbantartó vagy "rendszerracionális", és így minden társadalom számára nélkülözhetetlen. A jelen kontextusban azonban feltűnő, hogy sem a bizalom, sem a bizalmatlanság nem értelmezhető kifejezetten affektív jelenségként (is).

³ "Ez az elméleti helyzet az absztrakció szokatlan helyzetébe kényszeríti az ábrázolást: A repülésnek a felhők felett kell történnie, és meglehetősen zárt felhőtakaró várható. Az embernek a saját eszközeire kell hagyatkoznia. Időnként lefelé is lehet pillantást vetni - olyan terepszemlére, ahol ösvények, települések, folyók vagy tengerparti szakaszok emlékeztetnek az ismerősre" (Luhmann 1984.).

Luhmann a *Liebe aus Passion című művében* szintén nem foglalkozik a témával. *Zur Codierung von Intimität*" (1982) című művében nem a szerelem érzéséről önmagában⁴ és nem is annak szociodinamikai hatásairól van szó, hanem kizárólag a szerelmi szemantika történelmi átalakulásainak elemzéséről, vagyis arról, hogy miként kommunikálódik a szerelem és a szexualitás az "ideális" udvari szerelem korától a századelő¹⁷. frivol "amour passion"-ján át a 19. és 20. századi romantikus szerelmi kifejezésekre. A "szeretet nyelve" itt is mint szimbolikusan általánosított kommunikációs eszköz jelenik meg, amely változó kognitív vezérlő különbségeken alapul. Azzal viszont, hogy milyen erők állhatnak a szerelem szemantikájában leírt változások mögött, sehol sem foglalkoznak.

A szűkebb értelemben vett érzelmesség problémája szempontjából azonban a találó fenomenológiai leírások mellett érdekesek a szeretet gyűlöletté való lehetséges átalakulására (86), az "érzésnek mint állandó katalizátornak a hatására, amely körül a probléma megoldása nélkül megállapodnak a megfogalmazások" (88), valamint az értelemmel konfliktusban álló szeretet "saját logikájára" (121/122) való utalások. Az is lényeges, hogy a szerelem, akárcsak más úgynevezett "szimbiózis" kommunikációs médiumok, elemi biológiai folyamatokhoz kapcsolódik - nevezetesen a szerelem a szexualitással, az igazság az érzékeléssel, a pénz az alapvető szükségletek kielégítésével, a hatalom a fizikai erőszakkal (32).

Mielőtt rátérnénk¹⁹⁹⁷ Luhmann két nagy összefoglaló művére, a és¹⁹⁸⁴ , vessünk egy pillantást *"A tudat autopoiesise"* (1985) című írására. Ebben Luhmann megkísérli az önreferenciális rendszerek autopoiesisének elemzését a tudatrendszerekre, azaz az egyes emberre és annak pszichéjére alkalmazni. A társadalmi rendszerek kommunikációjával analóg módon a gondolatokat vagy a gondolatokról alkotott elképzeléseket azonosítja a rendszert megalapozó végső elemként. Az érzelmek viszont, bár máshol kifejezetten a pszichikai birodalomhoz sorolják (lásd alább), még itt is csak marginális szerepet játszanak nála. Mellékesen csak egyfajta riasztó funkciót ismer el nekik, hogy veszély esetén fenntartsák az autopoiesist. Különösen akkor, ha az elvárásokban csalódunk, az érzések kompenzációs immunrendszerként is működhetnek (420). Ugyanilyen periférikusan egyszer rámutat az önkoncepciók "magas érzelmi támogatási igényére", mint a gondolkodásról való gondolkodásban rejlő megoldhatatlan paradoxonok következményére (416).

Luhmann szociológiájának két nagy szintézisében, a társadalom átfogó "szuperelméletében", a *"Társadalmi rendszerek. Grundriss einer allgemeinen Theorie"* (1984) és *"Die Gesellschaft der Gesellschaft"* (1997), az érzelmi szempontok, mint már jeleztük, sok helyen burkoltan szerepelnek, de csak néhány helyen kerülnek explicit módon feldolgozásra. Így a társadalmi és pszichológiai rendszerek közötti kapcsolatok tárgyalásakor Luhmann csak annyit állapít meg, hogy "a szociológia számára az érzelmek problémaköre [...] meglehetősen nehéz (és ezért alig foglalkoztak vele)" (Luhmann 1984, 370ff.). Inkább a pszichológiai szférához tartoztak, és a "belső problémahelyzetekhez való belső alkalmazkodás" módját jelentették, többek között a fent említett "immunfunkcióval" a csalódott elvárások esetén. Az érzelmek e szűk fogalmával kapcsolatban "az érzelmek lehetőségéről és veszélyéről" is beszél, és hangsúlyozza azok veszélyességét a modern társadalomra nézve (Luhmann

⁴ "Ebben az értelemben maga a szerelem médiuma nem egy érzés, hanem egy kommunikációs kód, amelynek szabályai szerint lehet érzéseket kifejezni, formálni, szimulálni, másoknak tulajdonítani, tagadni [...]" (Luhmann 1982, 23).

1984, 362ff.). Parsons nyomán az érzelmeket hasonló és tartalom nélküli "egyszerűsített diszkriminációs eljárásokként értelmezi, amelyek lehetővé tennék a következményekre való tekintet nélküli döntéseket". Régebbi, de ma már egyértelműen cáfolt érzelembiológiai eredményekre (vö. pl. Panksepp 1998) alapozva azt is állítja, hogy az érzelmelek biokémiai egységek, és sokféleségük kizárólag másodlagos, szociálisan kondicionált kognitív értelmezésen alapul (Luhmann 1984, 372).

Egy másik összefüggés, amelyben az érzelmi tényezők - legalábbis közvetve - felmerülnek, az *ellentmondások és konfliktusok társadalmi funkciójára* vonatkozik. Az ellentmondásokról azt mondják, hogy célzott "speciális bizonytalanság-erősítő eszközök", amelyek az eltérések riasztására szolgálnak, és lehetővé teszik a társadalom számára, hogy a fájdalomhoz hasonló, megismerés nélküli védő "immunrendszerrel" reagáljon. A *társadalmi tiltakozó mozgalmakhoz* hasonlóan a konfliktusokat is "a maguk nemében autopoietikus rendszereknek" tekintik, amelyek kifejezett húzóhatásokkal rendelkeznek, és amelyeket ezért gyakran csak harmadik felek segítségével lehet megoldani (Luhmann 1984, 502ff, 529ff, 540). Bár a tiltakozó mozgalmakkal összefüggésben beszélnek identitásválságokról, fundamentalizmusokról, idegengyűlöletről és erőszakos kitörésekről, az érzelmelek társadalmi hatásaival itt sem foglalkoznak (Luhmann 1997, 847ff.).

Ez ugyanúgy vonatkozik az *értékfogalmakra és a normatív elvárásokra*, amelyek érzelmi természetét Luhmann kifejezetten tagadja - véleményünk szerint nagyon tévesen (lásd alább). Ez azonban nem akadályozza meg abban, hogy ezek megsértése esetén Durkheim "colère publique" fogalmához folyamodjon, és egyúttal az értékek és a normák fogalmának "erősebb elkötelezettséget és esetleg ennek megfelelő érzelmelek" (Luhmann 1984, 441.) tanúsítson. Másutt, szintén a kollektív érzésmódokra legalábbis implicit módon utalva, a közvéleményt "a rendszer szellemének" nevezi (Luhmann 1997, 1108).

Az affektushatások implicit módon számos más utalásnál is szerepet játszanak, például többször a komplexitás bizonytalanságcsökkentő (azaz szorongáscsökkentő) redukciójának szükségességével, a beteljesült vagy csalódott elvárásokkal, illetve az ajándékok és ellenajándékok kiegyensúlyozásával kapcsolatban - egy olyan társadalmi szabályozással, amelyet Luhmann (1997, 650f.) érdekes módon "energiaátlagolásnak" nevez. Témánk szempontjából szintén relevánsak azok az utalások, hogy az érzelmelek "növelik az érzékenységet a konkrét információkra" (Luhmann 1984, 371), hogy "a külső változások a mentális rendszerek tudatállapotain keresztül hatnak a társadalomra", továbbá hogy (a jugoszláv konfliktusra utalva) "az emlékezet erősebb lehet, mint az ész és az érdekek szövetsége" (Luhmann 1997, 495, 1049).

Mielőtt tovább tárgyalnám az érzelmelek jelentőségét Luhmann munkájában, most a fraktális affektuslogika alternatív nézetét mutatom be.

2. A fraktális affektálási logika alaptézisei

Kiinduló helyzetek, meghatározások, alapérzések

A fraktál-érzelmi logika fogalma eredetileg a szociálpszichiátriából és a pszichológiából származik, de az elmúlt húsz évben az érzelmelek és a gondolkodással és viselkedéssel való kölcsönhatásaik általános elméletévé fejlődött. Szociológiai szempontból az affektuslogika többek között azért releváns, mert az elején említett tézis szerint

az érzelmek, a megismerés és a viselkedés közötti kölcsönhatások a legkülönbözőbb pszichoszociális szinteken alapvetően hasonló ("önhasonló") dinamikát fejlesztenek ki, amely az autopoiesis szolgálatában áll. A kollektív érzések és gondolatok egyértelmű meghatározása (lásd alább) szociológiailag is releváns. Ebben a tekintetben a következő meghatározások mind a szociális, mind a pszichológiai szférára vonatkoznak.

Az érzelmi logika a legújabb neuro- és evolúciobiológiai (Panksepp 1991;1998; Damasio 1994; LeDoux 1993; 2000; Roth 2001), érzelemszichológiai (Ekman 1984; Zajonc 1984; Kernberg 1990; Dalgeish/Power 1999), érzelemszociológiai (Forgas 2000; Parrott 2001) és szociálpszichiátriai (Ciompi 1982; 1993a; 1997) eredmények, valamint Jean Piaget genetikai episztemológiájának (1976; 1995) eredményei, amelyek mind amellet az önmagában nem új, de következményeiben eddig nagyrészt elhanyagolt felismerés mellett szólnak, hogy *érzés és gondolkodás (vagy érzelem és megismerés, affektivitás és logika) minden mentális teljesítményben elválaszthatatlanul kölcsönhatásban állnak*. Az átfogó elméleti keretet az általános rendszerelmélet adja, beleértve az autopoiesis, a strukturális összekapcsolódás és ezek modern továbbfejlesztése a komplex rendszerek nemlineáris dinamikájának elméletévé (ún. káosz- és komplexitáselmélet).

Az affektuslogika kifejezés minden affektivitás logikai és minden logika affektív összetevőit egyaránt magában foglalja. A *fraktalitás* kifejezés a káoszelméletből származik, és az érzelmek és a megismerés közötti kölcsönhatások fent említett önhasonlóságára utal, bármely egyéni és kollektív szinten (további részletekért lásd alább). A szakirodalomban *az affektusokat* néha gyűjtőfogalomként, néha alárendelt fogalomként értelmezik, és következetlenül különböztetik meg az olyan átfedő fogalmaktól, mint az érzés, érzelem vagy hangulat, valamint a megismerés fogalmától. Az érzés és a gondolkodás közötti kölcsönhatások világos megértésének első előfeltétele azonban a fogalmak pontos meghatározása. Az affektuslogikában *az affektus fogalma* - hasonlóan ahhoz, amit többek között az idegtudományokban egyre gyakrabban használnak - az összes fent említett érzelmi jelenség gyűjtőfogalomként szolgál. Az érzelmek ebben az értelemben *átfogó, változó minőségű, időtartamú és tudatközelségű pszichofizikai hangulatok*, amelyek a legkülönbözőbb szubjektív és objektív (beleértve a neurovegetatív, szenzomotoros, expresszív, kommunikatív) szinteken egyidejűleg nyilvánulhatnak meg. Ez a meghatározás egyaránt magában foglalja a fizikai és pszichológiai, tudatos és tudattalan, másodpercekig vagy percekig tartó érzelmi állapotokat, valamint az órákig, napokig vagy - például depressziós állapotokban - akár hetekig és hónapokig tartó állapotokat. Azt is fontos megjegyezni, hogy ebből a szempontból nézve az érzelemmentes állapot nem lehetséges, mert az ember mindig valamilyen hangulatban van. Még a nyugodt nyugalom, a "semlegesség" vagy az apátia is affektív hangulatok a szándékolt értelemben, amelyek mélyreható hatással vannak a gondolkodásra és a viselkedésre. *Például a "hűvös", "objektív", sőt tudományos gondolkodás csak bizonyos affektív állapotban lehetséges* (erről bővebben lásd a mindennapi logika fogalmát).

További központi jelentőségű az a felismerés, hogy az affektusok *irányítottak*. megfelelnek az *energiaeloszlási mintázatoknak*,⁵ amelyek evolúciós szelekciós folyamatok eredményeként alakultak ki, és létfontosságú viselkedési tendenciákkal párosultak. Az érzelmek kis számú úgynevezett alapérzésre és árnyalatok sokaságára oszthatók.

⁵ Az "energia" itt nem valamiféle titokzatos "életenergiákat" jelent, hanem egészen hétköznapi biokémiai energiákat, amelyek a táplálékkal együtt felszívódnak, és bizonyos dinamikus minták szerint az agyban és a testben elfogynak.

és variációk, amelyek részben keveredésekként, részben az alapérzelmek kulturális túlalakulásaként értelmezhetők. Takarékosági okokból itt elsősorban az olyan *alapvető* érzésekre szorítkozunk, mint az érdeklődés/kíváncsiság/ingerületéhség, félelem, harag, öröm, szomorúság (egyres szerzők szerint az ijedség, undor, szégyen stb. is) és az ehhez kapcsolódó viselkedési tendenciákra, mint a környezet felfedezése, elkerülés/menekülés, védekezés/támadás, szeretet/társas kötődés és a kötődés megoldása.

Az egyéni affektusok - még az állatvilágban is - társadalmi jelzésekként is működnek, amelyeknek kifejezett jelző funkciójuk van, különösen rendkívüli események esetén. Az *érzelmi fertőzés alapvető biológiai jelenségének* köszönhetően (amelyet a modern tömegmédiá óriási mértékben felerősíthet), könnyen átterjednek a legkülönbözőbb kollektív szintekre, amelyek viszont körkörös hatnak az egyénekre. Ennek alapján a *kollektív affektusok* olyan közös érzelmi hangulatokként értelmezhetők, amelyek a kollektíva tagjainak tetszőleges számú vagy kisebbségű csoportját foglalják magukban. Ugyanez vonatkozik a *kollektív gondolkodásmódra és viselkedésre is*. A társadalmilag domináns személyiségek vagy csoportok, azaz a karizmatikus tekintély- és vezéralakok, a "vezető nemzetek" stb. különösen érzelmileg fertőzőek. Figyelemre méltó azonban, hogy az érzelmek csak akkor hatnak ragályosan, ha hasonló szerkezetű affektív-kognitív tereppel találkoznak. Ha viszont az "érzelmi hullámhosszok" túlságosan eltérőek, akkor ellentétes érzelmeket válthatnak ki (pl. öröm helyett haragot, érdeklődés helyett félelmet; vö. Hatfield/Cacioppo/Richard 1994). A kogníciót az affektuslogikában a *különbségek felfogásának és további feldolgozásának képességéiként* értelmezik. Ez az evolúciós alapokon is nyugvó meghatározás kapcsolódik a "bit" (a legkisebb, még kimutatható különbség) információelméletileg fontos fogalmához, Bateson konstruktivista szempontból fontos "különbség, amely különbséget tesz" formulájához, valamint ahhoz, hogy Spencer-Brown (1979) matematikai episztemológiája szerint az egész kognitív világ a különbségek különbségeinek komplex struktúrájaként írható le. Luhmann fontos Leitdifferenz-fogalmával is szoros kapcsolatban áll. Bármilyen jellegű különbségek (vagy megismerések) a tapasztalatoknak köszönhetően folyamatosan affektívek.

konnotációk - pl. ártalmas/veszélyes, kellemes/kellemetlen, érdekes/érdektelen -, és így a megfelelő cselekvési tendenciákhoz és motivációkhoz is kapcsolódnak. Ez nemcsak konkrét tárgyakra, személyekre, városokra, országokra stb. vonatkozik, hanem elvont eszmékre és ideológiákra, sőt tudományos és matematikai elméletekre is. Ez utóbbiban többek között azért is szerepet játszanak az érzelmek, mert az elvont következtetések és ellentmondások kellemetlenek és fájdalmasak is, míg a koherens gondolkodásmódok kellemesek, mert oldják a feszültséget.⁶ Az értékrendekben, motivációkban és tervekben is bizonyos kogníciók pozitív vagy negatív érzelmi konnotációkkal rendelkeznek. Végül, az affektuslogikával összefüggésben a tágabb értelemben vett *logika az a mód, ahogyan a kogníciók összekapcsolódnak*. Ez a tág meghatározás azt jelenti, hogy a logikának több típusa létezik - erre a következtetésre jutott számos kortárs ismeretelmélet, köztük a konstruktivizmus is.

⁶ "Ez a két eredmény látszólag ellentmond egymásnak, és a fizikusok számára rendkívül fájdalmas volt, hogy nem lehetett megszabadulni ettől a kellemetlen kettősségtől" - mondta Albert Einstein a zürichi Természettudományi Társulatban tartott 16.1.1911 híres előadásában az akkor érvényes, de téves fényelmélet ellentmondásairól, amelyek végül relativitáselméletének megfogalmazásához vezettek (Einstein 1911).

Az affektusok gondolkodásra és viselkedésre gyakorolt üzemeltetői hatásai.

Egyrészt az érzelmeket az események érzékelése és értelmezése váltja ki. Másrészt azonban általános és speciális, úgynevezett operátorhatások sokaságán keresztül minden érzékelést és gondolkodást befolyásolnak.⁷ üzemeltetői hatások, amelyek viszont minden érzékelést és gondolkodást befolyásolnak. Az úgynevezett *általános operátorhatások* minden érzelem esetében azonosak. Mindenekelőtt az, hogy az érzelme minden gondolkodás és cselekvés meghatározó motorjai vagy energetikai (többnyire hajtó, de néha - pl. szomorú-depressziós állapotokban - fékező hatással is) (Piaget 1995). Érzelmek nélkül nincs cselekvés, fogalmazhatnánk még élesebben. Az affektív hangulatok folyamatosan befolyásolják a figyelem fókuszát és ezáltal a gondolkodás és a cselekvés teljes hierarchiáját is (Öhmann/Flykt/ Lundqvist 2000). Ezen túlmenően a kognitív elemek tárolását és mobilizálását is kondicionálják az emlékezetben: az olyan kogníciókat, amelyek érzelmi színezete megfelel az aktuális hangulatnak, előnyben részesítik és emlékeznek, míg az érzelmileg ellentéteseket előnyben részesítik az elfojtásban (ún. állapotfüggő tanulás és emlékezés - vö. Izard 1993; Ciompi 1993a; Ellis/Moore 1999; Forgas 2000).⁸ És végül az affektusok úgy is hatnak a gondolkodásra, mint egy "ragasztó" vagy "kötőszövet", amennyiben az érzelmileg hasonló színezetű kognitív elemek előszeretettel kombinálódnak, hogy átfogóbb gondolati struktúrákat - azaz egy meghatározott értelemben vett affektus-specifikus logikát - alkossanak. Például egy személy, egy város, egy ország minden kellemes vagy kellemetlen aspektusa hajlamos egy pozitív vagy negatív összképet alkotni (Kernberg 1980; Ciompi 1993a).

Az affektusok gondolkodásra és viselkedésre *gyakorolt specifikus operátorhatásai* viszont érzelemerként eltérőek, és néha ellentétesek: míg az érdeklődés (vagy kíváncsiság, "ingeréhség") bizonyos kognitív entitások felé való (gyakran ambivalens) fordulást serkent, addig a félelem a "veszélyesnek" kikiáltott kognitív entitásoktól való idegenkedéshez és meneküléshez, a harag, a gyűlölet és az agresszivitás pedig az "ellenségesnek" kikiáltott kognitív entitások elleni védekezéshez vagy támadáshoz vezet. Az úgynevezett pozitív érzések, mint az öröm, a vágy és a szerelem, másfelől közeledést és kötődést feltételeznek, amelyeket a gyász (vagy "gyászmunka"; vö. Freud 1942) a veszteségek után a megfelelő affektív energiák felszabadításával szabadít fel.

Az affektusok gondolkodásra és viselkedésre gyakorolt valamennyi operátorhatása szociológiailag jelentős, amennyiben a fent említett mozgósító, figyelem- és emlékezetfókuszáló, gondolkodás- és viselkedésszervező hatásokat a kollektív szinten is teljesen analóg (vagy önhasonló; lásd alább) módon fejtik ki, mint az egyén szintjén. Ugyanez vonatkozik az érdeklődés, a félelem, a harag, az öröm, a szomorúság sajátos hatásaira is. Mindent egybevetve, ahogy Durkheim már rámutatott, az érzelme a *társadalmi tér* messze *legfontosabb komplexitáscsökkentői és szervezői*: csak a kognitív környezet érzelmi konnotációja és szerveződése ad irányt és értelmet, koherenciát és folytonosságot minden gondolatnak és cselekvésnek, egyszóval: értéket és értelmet biztosít. Az affektív operátorhatások tehát - elvileg, ezt azért meg kell jegyezni - semmiképpen sem "irracionalisak", hanem inkább "rendszeracionálisak" az autopoiesis szolgálatában, azaz a "rendszer-racionalitás" érdekében.

⁷ Az operátor egy olyan változó, amely egy másik változóra hat és megváltoztatja azt.

⁸ Ebből a szempontból a patológiás freudi elfojtások a mindenütt jelenlévő affektív szelekciós mechanizmusok speciális esetének tűnnek.

Kíváncsiság és érdeklődés nélkül a környezetet sem megfigyelni, sem felfedezni nem tudnánk. A félelem megvéd a bajtól; az agresszivitás elsősorban a terület védelmét, másodsorban pedig az identitás védelmét, azaz a határok kijelölését szolgálja (Lorenz 1963). És a "pozitív érzések" minimuma nélkül nem lenne társadalmi kohézió és együttműködés, gyász (munka) nélkül nem lenne energetikai átrendeződés a veszteségek után.

Affekt-specifikus logika, mindennapi logika és autopoietikus affektív-kognitív önvilágok

Az affektusok gondolkodásra és viselkedésre gyakorolt állandó operátori hatásainak köszönhetően lehetséges, hogy

– Az idő múlásával viszont - kollektíven és egyénileg - egész *saját affektív-kognitív világot* (vagy "önigazságok", mentalitások) alakulnak ki, amelyek belső logikája erősen függ az uralkodó alaphangulattól. Ily módon kialakulhat egy sajátos "félelemlogika", "dühlogika", "örömlatika" vagy "gyászlogika" - bizonyos mértékig affektus-specifikus pályák vagy korlátok mentén -, amelynek struktúrája semmiképpen sem kell, hogy ellentmondjon a formális logika törvényeinek. Beszélhetünk például "háborús logikáról" vagy "béke-logikáról" is. Továbbá nem ritkán szélsőséges példákat szolgáltatnak a szektás, fundamentalista vagy politikai-ideológiai (pl. fasiszta, nemzetiszocialista) fejlemények. Egyes pszichiátriai kórképek szintén affektus-specifikus pályákon keresztül alakulnak ki (lásd Ciompi 1986 és 1997, 6. fejezet). Amint azt később részletesebben kifejtjük, minden ilyen önvilág kontingens autopoietikus rendszer **Maturana és Varela (lásd Maturana 1982)** és Luhmann (1984; 1997) értelmében, amely folyamatosan fenntartja és stabilizálja önmagát önreferenciális műveletek révén.

Ugyanebben az összefüggésben központi jelentőségű az affektusmentesnek vagy -szegénynek tűnő *középső hétköznapi logika*, amely azonban közelebbről megvizsgálva az affektuslogika összes fent említett változatát tartalmazza, gyengített formában. Minden kezdetben új és izgalmas, ami elég gyakran ismétlődik, mindennapi logikává válik. Az érintett érzelmek a megszokás révén egyre kevésbé tudatosulnak, de "magától értetődően" megőrzik tipikus operátori hatásukat - ez egy rendkívül ésszerű mechanizmus, amely ugyanazt a teljesítményt sokkal kevesebb affektív energiaráfordítással teszi lehetővé. Például csak azért vagyunk képesek rutinszerűen átkelni forgalmas utcákon, autót vezetni stb. baleset nélkül, mert a tanulási szakaszban bizonyos megismerésekhez kapcsolódó félelmek és örömelek tudat alatt tovább működnek: Automatikusan, kanyarok előtt óvatosan fékezzünk, szabadon vezetve lazán gyorsítunk, ugyanakkor gyanakodva figyeljük a felbukkanó kutyás, gyerekes stb. mellékutakra. Gyakran találjuk magunkat váratlanul az utunk célállomásán, anélkül, hogy igazán tudnánk, hogyan jutottunk oda. Amikor azonban valami ismeretlen dolog történik, minden lappangó affektus újra fellángol. A tudatos érzések - és a tudatosság általában - tehát olyan speciális autopoietikus működési módokként értelmezhetők, amelyeknek az a feladatuk, hogy új, potenciálisan veszélyes vagy különösen érdekes dolgokat (beleértve a tanulási feladatokat is) figyelemmel foglaljanak le, azaz magas szintű affektív energiával dolgozzanak fel. A tudatosan megtanult és begyakorolt új érzés-, gondolkodás- és viselkedésminták az érzés és gondolkodás személy-, csoport- vagy kultúraspecifikus mindennapi logikai automatizmusainak vagy "magától értetődő tényeknek" és "előítéleteknek" a központi rendszerébe kerülnek, amelyek csak kivételesen igényelnek tudatos figyelmet (Ciompi 1982,.; 324ff1997,125,.).

Nemlineáris elágazások és pillangóhatások

Az affektus-energia szemlélet új lehetőségeket nyit a hirtelen, kiszámíthatatlan események, különösen a nem lineáris, úgynevezett bifurkációk és pillangóhatások megértésére is, mivel ezek nem ritkán előfordulnak a pszichológiai és társadalmi térben. Az összetett rendszerek nemlineáris dinamikájának elméletében (amelyet kényelmesebben, de pontatlanul káoszelméletnek vagy komplexitáselméletnek neveznek) az energetikai folyamatok központi szerepet játszanak. Számos nyitott fizikai-kémiai, biológiai és pszichoszociális rendszer úgynevezett áramlási egyensúlyként (vagy Prigogine/Stengers 1983 szerint disszipatív struktúraként) működik, amelyek a rajtuk áthaladó energiát nagyon specifikus minták szerint fogyasztják. Amint a minták kialakultak, úgynevezett vonzóként működnek, amelyek mágnesként vonzzák a teljes rendszer dinamikáját, hogy úgy mondjam, a varázslatukba. Ha azonban a szolgáltatott energiák elérnek egy kritikus értéket, az uralkodó funkcionális mintázatok egyre instabilabbá válnak, míg végül egy bizonyos ponton - az úgynevezett *bifurkáción* - hirtelen különböző globális "rezsimekké" változnak (kell). Az energetikai feszültség tehát olyan úgynevezett vezérlő paraméterként működik, amelytől döntően függ az új dinamikai mintára való átállás. Ezzel szemben a korábban marginális szerkezeti elemek általában úgynevezett rendezési paraméterekké válnak, amelyek körül új funkcionális minták alakulnak ki, amelyek egy bizonyos ponttól kezdve kezdik uralni a teljes rendszer dinamikáját, vagy ahogy Haken (1982; 1990) nevezi, rabszolgasorba hajtják azt. Figyelemre méltó az úgynevezett hiszterézis jelensége is, vagyis az a tény, hogy a magasabb energiaszintről az alacsonyabb energiaszintre való fordított átmenet csak jellegzetes késleltetéssel következik be.

Ha az érzelmeket irányított energiákként értelmezzük, amelyek önszerveződő operátorral és attraktorhatások bizonyos gondolkodási és viselkedési mintákra, ezek az általánosan érvényes felismerések a pszichológiai és társadalmi rendszerekre is alkalmazhatók. A növekvő érzelmi feszültségek valóban hirtelen elágazásokhoz vezetnek, például a szerelmi logikából a gyűlölet logikájába, a félelem logikájából a düh logikájába, a kezdetben csupán szóbeli vitából a nyílt erőszakba, a "hideg" háborúból a "forró" háborúba. A hétköznapi viselkedésből a pszichózisba való átmenet szintén egy tipikus nem lineáris "átmenetet" jelent az érzések, a gondolkodás és a viselkedés globálisan eltérő mintázatába. Éppen itt a kritikusan emelkedő érzelmi feszültségeket többször is meghatározó kontrollparaméterként azonosították (vö. Leff/Vaughn 1985; Kavanagh 1992; Leff/Vaughn 1985 úgynevezett "kifejezett érzelmek" kutatása). Ezzel szemben a korábban periférikus, de aztán hirtelen minden "leigázó" kognitív elemek, mint például a látens téveszmék vagy a kapcsolati elképzelések, amelyek köré hirtelen egy egész téveszmés rendszer épülhet fel, általában a rend új paramétereivé válnak (Ciompi 1996; 219ff1997,.).

A társadalmi és pszichológiai rendszerekben nem ritka az úgynevezett *"pillangóhatás"* megfigyelése. Ezt a kifejezést a káoszelméletben arra a jelenségre használják, hogy a kritikusan instabil rendszerekben a legkisebb hatások néha a legnagyobb hatással bírnak.⁹ Ugyanezt jelentik az olyan összehasonlítások, mint a híres "szikra, amely felrobbantja a puskaporos hordót" vagy a "csepp, amely a korszót túlcsoordulásra készíteti". Tipikus pillangóhatások fordulnak elő például a békéből a háborúba való átmenetkor, vagy a normális viselkedésből a pszichózisba való átmenetkor. Látványos illusztrációkat nyújtottak a

⁹ Metaforikusan, a pillangó szárnycsapása egy kritikus pillanatban azt mondják, hogy hosszú idő után képes egy tájfunt előidézni messziről.

A világpolitikai színtéren a háborút kiváltó szarajevói merénylet vagy 1914, a berlini fal 1989-es megnyitása, amely végül az egész hatalmas szovjet birodalmat megbuktatta - jelentősen azután, hogy a rendszer érzelmi feszültségei elérték a kritikus küszöböt (pl. a lipcsei hétfői tüntetéseken keresztül).

Az affektus gondolkodásra és viselkedésre gyakorolt hatásainak fraktális önhasonlósága bármely kollektív és egyéni szinten

A káoszelméletben a fraktál olyan struktúrákra és folyamatokra utal, amelyek a legkisebb és a legnagyobb léptékben is ugyanazoknak az alapvető törvényszerűségeknek engedelmeskednek, azaz minden dimenzióban úgynevezett önhasonló struktúrát mutatnak. Ez egy maximálisan gazdaságos építési elv, amelyet ezért a természetben és a kultúrában már ezerszer alkalmaztak, és amely lehetővé teszi, hogy egy egyszerű algoritmus rekurzív alkalmazásával a formák mérhetetlen gazdagságát érhük el.¹⁰

A leírtakhoz hasonló, mindenütt jelenlévő konstrukciós elv valóban jelen van az affektusok gondolkodásra és viselkedésre gyakorolt mobilizáló, figyelemfókuszáló, emlékezet szabályozó és gondolatszerző operátorhatásai formájában mind a pszichológiai, mind a szociális szférában. Az izraeli-palesztin konfliktusban például a domináns negatív érzelmek, mint a félelem, a gyűlölet és a harag üzemeltetői hatása a konfliktus mindkét fél gondolkodására és viselkedésére minden lehetséges szinten gyakorlatilag kézzelfogható, az egyéntől a kiscsoporton át a nemzetig, és napról napra, mint éveken és évtizedeken keresztül. Ugyanez vonatkozik a világméretű érzelmek kollektív gondolkodásra és viselkedésre gyakorolt látványos hatásaira az USA elleni 2001. szeptember 11-i terrortámadások után. Az affektusok önhasonló hatásai azonban számtalan mikroszociális jelenségben is kimutathatók, a párkapcsolati vagy családi szintű mikrokonfliktusok gondolkodásától és viselkedésétől kezdve az egyéni érzékelési aktusokon át, amelyekben - mint Hermann Rorschach híres színfolt-tesztjében - életre szóló viselkedési minták tükröződhetnek, egészen a pszichoanalitikus pszichológiában az úgynevezett átviteli reakciókig. A pszichoanalitikus értelemben vett transzferreakciók, amelyekben a hosszú távú személyiségvonások már az affektív-kognitív mikrofolyamatokban is felismerhetővé válnak. Ugyanígy egy művészt gyakran egy apró részletről is felismerhetünk, ha már ismerjük a stílusát.

Autopoiesis és strukturális kapcsolódás a biológiai, pszichológiai és társadalmi rendszerek között.

Az autopoiesis fogalmával együtt a **Maturana/Varela (lásd Maturana 1982)** által bevezetett *kölcsönös strukturális csatolás* - azaz a kölcsönhatásban lévő autopoietikus rendszerek részleges *strukturális* összehangolódása - fogalmát Luhmann (1984) és jómagam is korán átvettük (Ciompi 1986). Az affektuslogika szempontjából a biológiai, pszichológiai és társadalmi folyamatok mindegyike autopoietikus rendszert képvisel saját törvényszerűségeivel, amelyek befolyásolják egymást, de nem lépnek 1:1 kölcsönhatásba egymással.

¹⁰ A fraktalitás fogalma matematikai eredetű, és azt jelenti, hogy a jellemzően önhasonló struktúrákban (pl. közhíves szerkezetek, zivatarfelhők, növényi formák) a nagy léptékben működő alapvető törvényszerűségek a legkisebb töredékekben is érvényesülnek.

redukálható. Inkább az ilyen csatolások is tipikusan nem lineárisan működnek, azaz a kritikus küszöbértékek felett hirtelen alakulnak ki. Például a társadalmi feszültségeknek csak egy bizonyos küszöbérték után vannak pszichológiai vagy fizikai hatásai. Ezzel szemben a pszichológiai és fizikai állapotok (pl. érzelmi stressz, betegség, éhezés stb.) szintén csak kritikus pontról kerülnek át a társadalmi szintre.

A strukturális összekapcsolódás fogalma, amely mind Maturana/Varelánál, mind Luhmannnál még nagyon absztrakt, az affektuslogika keretein belül tovább konkretizálódik, amennyiben a három említett jelenségterület közötti utalásokat sajátos *pszicho-szocio-biológiai közvetítő mechanizmusok* hatásának tulajdonítják (Ciompi 1989). Egy tipikusan ilyen áthidaló funkciót tölt be az *érzelmi fertőzés* jelensége, amelyről már többször szó esett. Ez biztosítja, hogy az azonos irányú egyéni érzelmek erőteljes makrotársadalmi energiaáramlatokká tudjanak összeállni, amelyek tartósan befolyásolják a kollektív gondolkodást és viselkedést. Az egyes ember egyszerre működik affektív-kognitív "érzékelőként" és az irányított affektus energiák hordozójaként és erősítőjeként. A pszichoszociális és a biológiai szféra közötti szakadékot többek között a *neuronális plaszticitás* jelensége hidalja át, amelynek révén a pszichológiai és társadalmi folyamatok átkerülnek az agyi struktúrákba, amelyek viszont befolyásolják az egyéni és kollektív viselkedést. A pszichoimmunológiai mechanizmusoknak hasonló hatásai vannak - amint azt különösen a stressz viselkedés területén jól kutatták. Végül pedig az affektusok, operátorhatásaikkal együtt, maguk is jelentős pszicho-szocio-biológiai közvetítők, amennyiben általában egyszerre jelentkeznek pszichológiai és szociális, valamint neurobiológiai szinten.

Mindez nem jelenti azt, hogy a három különböző jelenség közötti mélyreható különbségeket elhanyagoljuk az affektus logikájában. Többek között olyan jelenségek fordulnak elő társadalmi és pszichológiai szinten, amelyek biológiai szinten még teljesen hiányoznak: A pszichológia területén ezek közé tartozik többek között a nyelv, a tudat és az önreflexív gondolkodás; a társadalom területén pedig a kormányzat, a pénz, a jog és a hatalom komplex struktúrái, a gazdasági vagy politikai szervezeti formák, a technikai és kommunikációs lehetőségek. A három szint között megmutatkozó közös vonások semmiképpen sem mondanak ellent az új megjelenésének. Számos alapvető biológiai forma és folyamat - például a gerincesek felépítése a halaktól és hüllőkön át a madarakig és a legmagasabb emlősökig, a genetikai kód szerkezete, számtalan anyagcsere-folyamat - szintén önhasználó marad az evolúció számos szakaszában, minden újítás ellenére. A megismerés és az érzelmek között leírt kölcsönhatásoknak is hasonlóan mély evolúciós gyökerei vannak.

Az érzelmek társadalmi funkciói az affektuslogika szemszögéből

Az affektív-kognitív kölcsönhatások javasolt elmélete összességében ahhoz a nézethez vezet, hogy a kollektív affektusok és a hozzájuk kapcsolódó viselkedési tendenciák fontos funkciókat töltenek be a társadalmi rendszerek autopoiesisében. Az érzelmek bizonyos érzések és reakciók bizonyos megismerésekhez való öröklött és tapasztalati hozzárendelésén alapulnak. Az intenzív "érzeshullámok" jelző- és fertőző hatással irányítják a kollektív figyelmet a rendkívüli eseményekre.

és a kezdeti bruttó reakciók ellenőrzése. A finomra hangolt tudatalatti affektusok minimális (affektív) energetikai erőfeszítéssel szabályozzák a mindennapi gondolkodást. Ha a helyzeteket már nem lehet a megszokott módon kezelni, a kritikusan növekvő érzelmi feszültségek az uralkodó érzés-, gondolkodás- és viselkedésmódok önszerveződő átalakulását idézik elő, és jobb globális mintákat eredményeznek. Az affektusok gondolkodásra és cselekvésre gyakorolt, fent említett figyelemfókuszáló, emlékezet szabályozó és gondolkodásszervező általános operátorhatásai szintén autopoietikus célokat szolgálnak. Ugyanez vonatkozik az olyan alapvető érzések, mint az érdeklődés, a félelem, a harag, az öröm vagy a szomorúság különböző hatásaira és a hozzájuk kapcsolódó cselekvési tendenciákra (környezetfeltárás, elkerülés/menekülés, védekezés/támadás, figyelem/társas kötődés és kötődésmegoldás): A közös érzéseknek erős társadalmi kötődési hatásuk van. Egyrészt a jelentés és az értékek közös affektív-kognitív világát hozzák létre, amelyet folyamatosan stabilizálnak a különféle affektív-kognitív visszacsatolási mechanizmusok, másrészt az ellenségesség közös világát, amely minden társadalmi együttműködés és koordináció alapfeltétele. Ezen túlmenően, amint azt a következő szakasz bemutatja, számos más kulcsfontosságú társadalmi jelenségben is támogató szerepet játszanak.

Összefoglalva, az affektuslogika új módon világítja meg mind a szocio-, mind a pszichodinamikát. Központi jelentőségű az a felismerés, hogy az irányított affektusenergiák önhasználó operátorhatásaikkal itt is és ott is a gondolkodás és a viselkedés meghatározó mozgatórugóiként és szervezőiként működnek. Az egyéni és a kollektív hatások szinergikus összekapcsolása a gondolkodásra és a viselkedésre gyakorolt hatásokban hozzájárul az egyéni folyamatoktól a társadalmi folyamatokig tartó titokzatos kvantumugrás magyarázatához. Ugyanakkor meghatározza a két szint közötti strukturális kapcsolódás mechanizmusait. Továbbá a fraktális pszicho- és szociodinamika feltételezése új megvilágításba helyezi a nagynak a kicsiből vagy az újnak a régiből való kialakulását, amelynek kialakulásában a kritikusan növekvő érzelmi feszültségek ismételten központi energetikai-dinamikai szerepet játszanak (erről bővebben lásd Ciompi 2003 a és b). Végül, de nem utolsósorban, a fraktális affektuslogika koncepciója elméletileg rendkívül gazdaságos, azaz a komplexitás óriási mértékű csökkentését jelenti, mivel látszólag heterogénnek tűnő jelenségek sokaságát képes egy közös tervezési elvre visszavezetni.

3. Az affektusok autopoietikus funkciójáról a legfontosabb társadalmi jelenségekben

Egyrészt a fraktális affektuslogika elmélete egyértelműen ellentmond Luhmann feltételezésének, miszerint az affektusok szociológiailag legfeljebb marginális szerepet játszanak. Másrészt azonban számos konvergencia és komplementaritás is van a két elmélet között, nem utolsósorban az azonos rendszerelméleti alapnak köszönhetően. A következőkben kísérletet teszünk arra, hogy tisztázzunk néhányat ennek az állapotnak az esetlegesen gyümölcsöző lehetőségeiből azáltal, hogy az affektív tényezőknek Luhmann kulcsfogalmaiban játszott szerepét az affektuslogika szemszögéből vizsgáljuk.

Vegyük először a *kommunikáció* központi *jelenségét*, amely Luhmann szerint minden társadalmi rendszer alapját képezi. A kommunikáció mindhárom, általa megkülönböztetett aspektusát illetően

– nevezetesen a tájékoztatás, a kommunikáció és a megértés - az affektív tényezők döntő szerepet játszanak: Annak, hogy egy üzenet a szó szoros értelmében vett információként működjön, azaz ténylegesen beépüljön a már meglévő érzés-gondolkodási mintákba, előfeltétele az érzelmi hatása.

Valencia. Az olyan információ, amely közömbösen hagyja az embert, hatástalan marad. Csak a kognitív különbség, amely (esetleg csak minimális) érzelmi különbséget hoz létre, mozgósítja azt az energiát, amely szükséges ahhoz, hogy a küldő kommunikáljon, és hogy a befogadó odafigyeljen az információra. Az "irritáció" kifejezés ebben a kontextusban szintén érzelmi jelentéssel bír.

Mindezen affektkomponensek fontos autopoietikus funkciókat töltenek be, mivel a közös "érzelmi hullámhossz" alapvető előfeltétele minden kommunikáció sikerének a szándékolt értelemben. Nem véletlen, hogy az okos politikusok, a pedagógusok, sőt az értékesítők és a reklámtechnikusok is először érzelmileg "rendbe teszik" a közönségüket, mielőtt "belevágnának a munkába". A kommunikáció a fentiekben kifejtettek szerint érzelmileg hasonló tónusú affektív-kognitív pályák mentén fejlődik. A hasonló érzések a kommunikáció folytatását, a különbözőek a kommunikáció befejezését ösztönzik. Minden társadalmi együttműködés és koordináció, végső soron pedig minden társadalmi kohézió feltételez egy minimálisan közös "érzelmi hullámhosszt" is.

Ezzel összefüggő okokból az affektív operátorhatások is folyamatosan részt vesznek a *kettős kontingencia* jelenségében. Hiszen még a kontingens, azaz látszólag önkényes utóközlések is inkább az érzelmileg hasonlóan színezett affektív-kognitív "sávokat" vagy "védőkoralatokat" követik: Egy dühös kommunikációt sokkal nagyobb valószínűséggel követ egy ugyanolyan dühös reakció, mint az ellenkezőjét. Az affektív hangulatok, ahogyan azt már a freudi és jungi asszociációs kísérletek is kimutatták, a mentális asszociációk állítólagosan "szabad" láncolatát is irányítják. Ennek megfelelően a kommunikáció kettős kontingenciáját a manifeszt vagy látens affektusoperátorok együttesen szabályozzák.

Ugyanez vonatkozik minden jelentés- és értékkonstrukcióra. Az *autopoietikus jelentés- és értékrendszerek* szintén kontingens elemekből épülnek fel, amelyek kiválasztásában és lezárásában az affektív operátorok is szerepet játszanak. Elsősorban annak van értelme, ami nemcsak kognitívan, hanem érzelmileg is összeillik. A félelem logikáján belül hirtelen örömteli megnyugvást hirdetni, vagy a gyűlölet logikáján belül hirtelen szeretetet hirdetni "értelmetlen". A jelentés- és értékrendszerek, különösen a vallási vagy politikai ideológiák minden fajtája, saját affektív-kognitív világok, amelyek erős autopoietikus vonzó és ugyanakkor (kifelé irányuló) taszító hatással rendelkeznek. Egy szélsőséges példa szemléltetheti, hogy milyen nehéz lehet szabadulni a vonzásuk alól: Miután a nemzetiszocializmus "érzésrendszere" a németországi társadalmi mezőt nagyrészt "rabszolgasorba döntötte", mégpedig kimondottan érzelmi eszközökkel (felemelő beszédek, lelkes tömegfelvonulások, pozitív gazdasági eredmények is egyfelől, másfelől tömeges megfélemlítés és erőszak), egyre nehezebbé vált ellenállni az érzés-gondolkodás-viselkedés e tépelődő áramlatának. A passzív úszás magától értetődővé vált. Nem logikai, hanem affektológiai szempontból válik érthetővé, hogy egy művelt nép jelentős része egy ideig úgy érzett és gondolkodott, ami ma szörnyűnek tűnik, sőt, hogy a szörnyűségek bizonyos körülmények között (pl. koncentrációs táborokban) a mindennapi élet részévé válhattak.

A jelentés-, érték- és normarendszerek úgy jönnek létre, hogy bizonyos kognitív entitásokat (pl. a saját országot vagy népet, a saját erkölcsi kódexet, a saját vallást) pozitív érzésekkel, és ezek ellentéteit (pl. minden idegent) negatív érzésekkel kapcsoljuk össze. Ezek az affektusváltozatok a velük járó viselkedési tendenciákon keresztül szabályozzák a társadalmi eseményeket. Pontosán itt a komplexitást csökkentő funkciókat a

különösen egyértelmű. Ugyanilyen egyértelmű az eredetileg intenzív érzések megszokott ellaposodása, amelyek működtető hatása továbbra is befolyásolja a gondolkodást és a viselkedést: Bár a mindennapi élet számos normája alig tudatos önmegvalósítássá csiszolódott (gondoljunk csak az asztali illemre, etiketre stb.), megsértésük azonnal intenzív negatív érzéseket (pl. düh vagy szégyen) szabadít fel a megfelelő korrekciós energiákkal együtt.

Ebben az értelemben Luhmann összehasonlítása az érzelmeknek egy kompenzációs *riasztó- és immunrendszerrel* az affektuslogika szempontjából is értelmezhető: a "negatív" érzelmek, mint a félelem, a harag, a szégyen vagy a gyász, valóban elsősorban akkor szabadulnak fel, amikor a rendkívüli eseményeket a mindennapi élet érző-gondolkodó-viselkedési automatizmusai már nem tudják kezelni. Az ilyen "érzelmi hullámok" autopoietikus funkcióit már kiemeltük. Ezzel szemben eleinte nehéz lesz riasztó vagy immunfunkciókat tulajdonítani az olyan intenzív "pozitív" érzéseknek, mint az öröm, az öröm vagy a szerelem, amelyek fő szociális funkciója a közelség és a kötődés lehetővé tétele - **minden együttműködés és folytonosság előfeltétele**. Igaz azonban, hogy az ilyen érzelmek szabályozó ellenpólusként is szolgálnak az autopoiesisben, mivel elnyelik az ellentétes érzelmi kilengéseket, és így a viselkedést mindig visszavezetik egy homeosztatisz középhelyzetbe.

Ugyanezek az összefüggések rámutatnak azokra az autopoietikus funkciókra, amelyeket a kontingens érzelmek a *társadalmi rendszerek működési zárásában* töltenek be *azáltal, hogy a rendszert létrehozó folyamatokat önmagukba fordítják vissza (re-entry)*. Mindenféle önreferenciális társadalmi rendszer, beleértve különösen a Luhmann által leírt funkcionális rendszereket, mint a monetáris, gazdasági, tudományos, jogi és művészeti rendszerek, de a társadalmi szervezetek (vállalatok, egyesületek, pártok), sőt a rövid életű társadalmi interakciós rendszerek (pl. a találkozási csoportok) is, mind sajátos affektív-kognitív világot képviselnek, amelyek saját affektológiai logikát (vagy "rendszeracionalitást") fejlesztenek ki, saját érték- és normakoncepciókkal az autopoiesis szolgáltatásban. Ha egyszer már kialakult, a rendszer saját "igazságai" vagy normái és értékei sokféleképpen rekurzívan megerősödnek, miközben a zavaró ("fájdalmas") ellentmondások elhalványulnak. Az önreferenciális rendszerzáratok többek között affektdinamikai és gazdasági okokból stabilizálják magukat: Ezeknek is affektívan kell "illeszkedniük", azaz a lehető legjobban meg kell felelniük a vezető affektív-kognitív "pályának". Ezenkívül minden egyes új nekifutás elmélyíti az egyszer már kialakult érzés-gondolkodás-viselkedés útvonalakat, és így érzelmi energiát takarít meg. A megfelelési nyomás jelenségének hasonló gazdasági alapja van: a nem konform érzés-gondolkodás sokkal költségesebb az affektus energiája szempontjából, mint a konformitásé. Analóg mechanizmusok felelősek minden lehetséges szinten azért, hogy az új ötletek korántsem mindig üdvözlendők, hanem gyakran először nagy (affektív) energiával kell kibillenteniük a bevett dolgokat - hogy aztán később a mindennapi logikában magától értetődően bukjanak el. A vakfolt jelensége, amely Luhmann szerint minden elméletben elkerülhetetlen, és amelyre később még visszatérünk, szintén összefüggő mechanizmusokhoz kapcsolódik.

Az affektív üzemeltetői hatások mindenféle *társadalmi konfliktusban* is szerepet játszanak. központi szerepet játszik. Luhmannhoz hasonlóan a konfliktusokat az affektuslogikában autopoietikus rendszerekként értelmezik, amelyekben a komplementer módon egymásra épülő alrendszerek (a konfliktus felei) identitása és stabilitása részben magának a konfliktusnak a fenntartásától függ. Ezért sehol sem az attraktor-szerű

Ez sokkal nyilvánvalóbb az affektus-specifikus "pályák" és "én-világok" vonzásában, mint a pusztító "erőszakspirálokban", ahogy azok a krónikus konfliktusrendszerekben, például a már említett izraeli-palesztin típusúakban tovább pörögnek. A konfliktust mindkét oldalon folyamatosan táplálja az affektusok által kiváltott szelektív figyelem, az emlékezet és a megfelelően konnotált észlelések rendszerszintű összekapcsolása. A példa azt is nagyon világosan mutatja, hogy a félelem, a harag és a gyűlölet üzemeltetői hatásai évtizedekre képesek egész népek gondolkodását és viselkedését valóban rabszolgasorba taszítani. A második intifáda kitörése tragikusan illusztrálja a nem lineáris elágazást a "béke logikájából" a "háború logikájába" az érzelmi feszültség szintjének hiperkritikus növekedése után. Ugyanilyen világosan mutatja ez a példa, hogy egy ilyen konfliktus soha nem oldható meg az érzelmi feszültség kölcsönös, örökös fokozásával (pl. terror és terrorellenes "szemet szemért, fogat fogért"). Az affektuslogika szempontjából a konfliktusmegoldás csak a döntő kontrollparaméter - azaz az érzelmi feszültség szintje - célzott kölcsönös csökkentésével lehetséges, amelyet elsősorban az erősebb konfliktuspartner hozhat mozgásba. Egy bizonyos fokú eszkalációtól kezdve azonban egy ilyen megoldást, ahogy Luhmann (1984, 540) is megjegyzi, valószínűleg csak egy erős, pártatlan harmadik fél tudna érvényesíteni.

Végül, az affektuslogika szempontjából az érzelmi energiák állnak a *társadalmi rendszerek nagyszabású történelmi fejlődésének* dinamikája mögött is, a szegmentált, centrumra/perifériára vagy birtokokra osztott társadalmaktól a modern, világszerte "funkcionális" gazdasági, tudományos vagy jogi struktúrákig, amelyeket Luhmann tömören leír, de nem kérdez rá a mozgató erőkre. A társadalmi rendszereken belüli demográfiai, technológiai, gazdasági, politikai stb. változások újra és újra kritikusan növekvő érzelmi feszültségeket generálnak, amelyeket végső soron csak a teljes rendszer dinamikájának átfogó megváltoztatásával lehet leküzdeni. Mindenesetre Luhmann kísérlete, hogy az evolúciót a növekvő komplexitásra vezesse vissza, önmagában kevés magyarázatot ad. A mai káoszelmélet szerint a nagyobb komplexitás csak akkor kényszerít ki alapvető strukturális-dinamikai változásokat, amikor az általa kiváltott energetikai feszültségeket már nem lehet a régi struktúrákkal levezetni.

4. Összefoglalás és további megfontolások

Luhmann társadalomelméletével ellentétben az érzelmek az affektuslogika szempontjából szociológiailag korántsem jelentéktelenek. Az affektív energiák inkább minden társadalmi és pszichodinamika döntő mozgatórugóiként, kapcsolóiként és szervezőiként - mondhatnánk azt is, hogy energetikai végelemeiként - jelennek meg. Minden egyéb különbség ellenére a társadalmi és pszichikai jelenségvilágban az affektusok gondolkodásra és viselkedésre gyakorolt önhasonló operátorhatásai működnek. Autopoietikus hatásaik minden kommunikációban és a jelentés vagy értékek kollektív konstruálásában, minden társadalmi folyamatosságban, kohézióban és fejlődésben részt vesznek. Az érzések tudatos vagy - sokkal gyakrabban - tudattalan operátorhatásai a kognitív környezet kiválasztására, osztályozására, összekapcsolására és értékelésére minden szinten a legfontosabb komplexitáscsökkentőként működnek. Gyakorlatilag az autopoiesis minden más aspektusában is részt vesz.

a társadalmi rendszerek esetében az affektív tényezők jelentős szerepet játszanak. Valójában, ahogy azt már Durkheim is felismerte, a társadalmi teret alapvetően az érzelmi erők strukturálják.

Luhmann viszont csak bizonyos mértékig veszi figyelembe ezt a tényt a *bizalom és a bizalmatlanság* központi szerepéről szóló korai írásában (Luhmann 1973) - de anélkül, hogy a bizalom és a bizalmatlanság kifejezetten érzelmi aspektusaira kitérne. Másfajta érzelmek hatásával sincsenek összefüggések. A mi szempontunkból azonban Luhmann a bizalom speciális esetével - egy olyan tartósan pozitív érzéssel, amelyhez olyan társadalmilag jelentős megismerések társulnak, mint az alkalmazandó törvény, a pénz, a kormányforma stb. - nem ír le mást, mint az affektusok gondolkodásra és viselkedésre gyakorolt mindenütt jelenlévő operátorhatásainak egy speciális aspektusát. Az általa itt csak a bizalomnak (és a bizalmatlanságnak) tulajdonított komplexitáscsökkentés az érzelmek egyik legfontosabb általános funkciója. Hasonlóképpen, minden pozitív érzelem - és korántsem csak a bizalom - központi működtető hatása az, hogy lehetővé teszi a közelséget, a kötődést, a folytonosságot és ezáltal a társadalmi együttműködést és kohéziót. A bizalmatlanság viszont - az agresszivitáshoz hasonlóan - a "negatív" érzések közé tartozik, amelyek határokat szabnak és távolságot teremtenek, azaz csökkentik a társadalmi kohéziót. A Luhmann által itt leírt "bináris kód" az általános affektusdinamika keretébe tartozik, amely sok más módon is polárisan strukturált (pl. öröm/nem öröm, szeretet/gyűlölet, félelem/harag). Hasonlóképpen, az általa elemzett hirtelen váltás a bizalomról a bizalmatlanságra pontosan megfelel a fent említett nem lineáris elágazásoknak, amelyek a kritikusan növekvő érzelmi feszültségek esetén mindenféle instabil érző-gondolkodó-viselkedési rendszerben előfordulnak. A bizalmatlanságból a bizalomba való visszatérés során még tipikus hiszterézis- vagy késleltetési hatásokat is leír, ahogyan az a káoszelmélet szerint számos más dinamikus rendszerben is megfigyelhető, amikor egy küszöbértéket az ellenkező irányba lépünk át.

Későbbi műveiben viszont Luhmann egyre inkább elveszíti ezeket az affektushatásokat.

a szemünk előtt. Egy hosszú filozófiai hagyománynak megfelelően az érzelmeket szinte kizárólag zavaró és veszélyt jelentő, legfeljebb egyfajta riasztó- és immunrendszerként értelmezi, amely konfliktusok és ellentmondások esetén kiegyensúlyozó tendenciával bír. Bár időnként találunk utalásokat az affektusok operátorszerű hatásaira,¹¹ Luhmann nem foglalja szisztematikusan bele elméletépítésébe a kollektív érzelmek gondolkodásra és viselkedésre gyakorolt dinamikus hatásait, és nem kapcsolja össze őket olyan központi autopoietikus mechanizmusokkal, mint a kontingens és önreferenciális kommunikáció, a komplexitáscsökkentés, a jelentéskonstrukció és a társadalmi evolúció. Az a tény, hogy hatalmas körütekintése éppen az érzelmek mindenütt jelenlévő mobilizáló-szervező funkcióit hagyja figyelmen kívül, az affektuslogika szemszögéből az egyik olyan baljós "vakfoltnak" (vagy Spencer-Brown szerint "jelöletlen térnek") tűnik, amelynek alapvető elkerülhetlenségét minden elméletben Luhmann (1997, 11101080,) maga is posztulálja.

¹¹ Luhmann például egyszer azt írta: "Az érzelmek a parsoni mintaváltozók értelmében "partikuláris", "minőségi" és "diffúz" orientált attitűdök. Minden más tárgyat kizárnak, vagy viszonylag háttérbe szorítanak [...]. Ily módon rögzítik [...] a más dolgok iránti érzéketlenséget, amely minden társélvező számára mehökkentő marad, ha nem osztozik az érzésben" (Luhmann 1973, 89). A "Szerelem a szenvedélyből" (Luhmann 1982; lásd fentebb) több idézete, valamint a már említett utalások az érzékenység érzelmek általi növelésére, az emlékezetre gyakorolt hatásukra és a megváltozott tudatállapotok társadalomra gyakorolt hatására ugyanebbe a kontextusba tartoznak.

Ez a "vakfolt" aligha annak tulajdonítható, hogy Luhmann élesen megkülönbözteti a társadalmi rendszereket a mentális rendszerektől, és az érzelmi jelenségeket kizárólag az utóbbiakhoz rendeli. Az érzések ugyanis, amint az "egyéni tudatrendszerekben" elfoglalt periférikus státuszuk is mutatja, nem játszanak számára nagyobb dinamikus szerepet a mentális szférában, mint a szociálisban. Valószínűbb, hogy a fent említett üres tér magának a Luhmann-elméletnek a szükséges műveleti zártságához kapcsolódik. A "vak", azaz csak külső szemszögből felismerhető területek minden elméletben elkerülhetetlenek, már csak azért is, mert minden autopoietikus rendszernek a perifériáján meg kell védenie magát a lehetséges zavaró hatásoktól - és mi lehetne zavaróbb egy olyan kognitívan magasan fejlett elmélet számára, mint Luhmanné, mint az affektus problémája, amely eddig valóban nagyon is tisztázatlan volt? Hogy egy ilyen lezárás ugyanakkor képes új felismerések - Luhmann nyelvén szólva új, rendszeren belüli kognitív differenciálódások - megnyitására, sőt talán ennek előfeltételét is képezi, azt különösen Luhmann társadalomelmélete mutatja meg nagy világossággal. Az affektuslogika szempontjából azonban ugyanilyen nyilvánvalónak tűnik, hogy ezért nagy árat fizet, hiszen az affektusok szociodinamikai hatásainak skotomizálása nem kevesebbet jelent, mint lemondást a társadalmi rendszer hatásainak magyarázatára szolgáló rendszerelméletileg konzisztens (körkörös) oksági lehetőségekről.¹² az általa leírt társadalmi struktúrák és azok átalakulásának oksági magyarázatát.

Ezzel szemben a *rendszerelmélet alapfogalmaiban*, különösen az autopoiesis és a biológiai, pszichológiai és társadalmi rendszerek közötti strukturális kapcsolódás központi fogalmaiban széles körű egyetértés van. Ahol a közös fogalmak egyik vagy másik oldalon tovább differenciálódnak - például Luhmannnál az autopoiesis, az önreferencia és a kettős kontingencia fogalmai, az affektlogikában pedig az affektus-energia-káosz-elméleti megközelítés mellett különösen a fraktalitás jelensége és a strukturális összekapcsolódás sajátos pszicho-szocio-biológiai közvetítők révén -, ott nemcsak hogy nem ellentétek, hanem potenciálisan gyümölcsöző komplementaritások is vannak. Az alapvető konstruktivista irányultság is konvergensenek tűnik, ahol - máshol kifejtett okokból - az affektus logikája egy aktuális trenddel ellentétben nem egy radikális, hanem csupán egy ún. *relatív konstruktivizmust* tételez (Ciompi 31ff1997,.). A "külső referencia" vagy a "valós lehorgonyzás minimális fokának" nélkülözhetetlenségére való többszöri hivatkozás, például a rendszerbe vetett bizalom kialakulásához, azt sugallja, hogy Luhmann is inkább a relatív, mint a radikális konstruktivizmus felé hajlik.¹³

Még Luhmann sokat vitatott posztulátuma a *kommunikációról* - és nem az emberről - *mint minden társadalmi rendszer alkotóeleméről* sem mond ellent az affektológiai szemléletnek, bár bizonyos megszorításokkal vagy pontosításokkal. Maga Luhmann is elismeri időnként, hogy minden kommunikáció tényleges hordozója és mozgatója végső soron mindig az ember. Az affektuslogikához hasonlóan ő is a rendszer nélkülözhetetlen részeként értelmezi az egyes embert.

¹² Ez a kauzalitás körkörös, amennyiben - túlzásképpen - a megismerés meghatározza az affektust, az affektus pedig a megismerést, de az affektus mindig a cselekvést meghatározó energia marad.

¹³ "Az igazság elméleteihez, a "konstruktivizmusról" szóló minden ugratás ellenére, nélkülözhetetlennek tűnik egy külső valóság által nyújtott fedezet" (Luhmann 1997, 394, továbbá 218/219, 469).

"érzékelője" minden társadalmi (és egyéb) valóságnak. A mi szempontunkból az ember az energia forrásaként és erősítőjeként is nélkülözhetetlen szerepet játszik. A domináns egyéni személyiségek affektív-kognitív pacemakerként vagy "hangadó"-ként is működhetnek, akiknek érzései és gondolatai pl. a tömegmédián keresztül erősen fertőző hatásúak, míg a névtelen átlagember úgyszólván a hangadóként szolgál (azonban itt is figyelembe kell venni a korábban említett ellentétes affektív hatások lehetőségét túl eltérő affektív-kognitív alapstruktúrákkal). Véleményem szerint az ember nem igazán "zárható ki" a társadalmi eseményekből, még akkor sem, ha elfogadjuk Luhmann szigorúan rendszerelméleti posztulátumait.

Végül, a komplex rendszerek nemlineáris dinamikájával kapcsolatos modern, úgynevezett *káoszelméleti felismerések tekintetében* is érdekes földalatti konvergenciák vannak. Hiszen még Luhmann is, bár néha gyanítja, hogy ezek "pontatlanok" vagy "puszta metaforák" (Luhmann 1997, 456, 655), egyre inkább beépíti reflexióiba az ilyen meglátásokat, különösen utolsó művében (vö. Luhmann 1997, 100, 456, 655, 661, 727, 1146). Energetikai-dinamikai megközelítés nélkül azonban ezek beépítése nem lehet sikeres, mivel a káoszelmélet központi témája az energiák és a hozzájuk kapcsolódó dinamikus áramlási minták.¹⁴ Csak az affektusok mint irányított energiák megértése és az így mozgásba hozott gondolkodás és viselkedés dinamikájának megismerése nyitja meg annak lehetőségét, hogy a káoszelmélet megállapításait tudományosan következetes módon alkalmazzák a pszichológiai és társadalmi folyamatokra is.

Luhmann - egyetlen alkalmi említéstől eltekintve (1997, 1146) - nem tesz utalást a fraktalitás fontos káoszelméleti fogalmára sem, noha az ilyen utalások szinte nyilvánvalóak a társadalomnak mint egy sokszorosán összekapcsolt autopoietikus "rendszer a rendszeren belüli rendszeren belüli rendszernek", illetve a társadalmi "differenciálódások a differenciálódásokon belüli differenciálódásokon belüli differenciálódásoknak" (Luhmann 1997, 597ff., 922) leírásában. A megfelelő elméleti integráció első előfeltétele azonban itt is egy energetikai megközelítés lenne.

Összességében tehát az affektuslogika egyáltalán nem polárisan ellentétes viszonyban áll Luhmann elméletével, hanem inkább "ortogonális", azaz egy dinamikailag fontos kiegészítő dimenziót nyit meg. Tekintettel a gyakorlatilag egybeeső elméleti alapokra, a két nézet kombinációja ezért nemcsak lehetséges, hanem gyümölcsöző is lehet. Befejezésül tegyük fel a kérdést, hogyan lehetne ezt a potenciált szociológiailag hasznossá tenni a már felvázolt megközelítéseken túl.

A (luhmanni, valamint az általános) szociológia kiegészítésének és elmélyítésének nyeresége a javasolt "*kollektív affektuslogika*" révén nem csupán egy nyilvánvalóan jelentős, de eddig szociológiailag

¹² "A rekurzív kommunikatív kapcsolatok zártsága [...] a környezetét közvetítő szenzoroktól függ és függő marad. Ezek a szenzorok emberek a szó teljes értelmében: mint mentális és testi rendszerek" (Luhmann 1984, 558; vö. nagyon hasonlóan Ciompi 37ff1997.,, 43).

¹⁴ Ennek ellenére itt-ott szinte affektus-energia-szerű gondolatok villannak fel, például amikor Luhmann (1984, 219; kiemelés tőlem) ezt írja: "A társadalmi-kulturális [...] evolúció története tehát nem az egyre jobb megértés felé tartó, egysíkú haladás képét mutatja. *Inkább egyfajta hidraulikus elnyomási folyamatként és a problémás nyomás elosztásaként értelmezhető*". Itt kell megemlíteni az úgynevezett "energiaátlagolásról" (Luhmann 1997, 650f.) szóló, fentebb idézett gondolatait is.

Elérhetővé válna egy evolúcióbiológiai alapú oksági magyarázó modell, amely önhasonló (bio)energetikai erőket feltételez mindenféle pszichológiai és társadalmi folyamat mögött, anélkül, hogy a legkevésbé is tagadná a pszichológiai és társadalmi szintek közötti egyéb különbségeket. Jelentős előnyök származhatnak abból a fentebb már hangsúlyozott tényből is, hogy az affektusok gondolkodásra és viselkedésre gyakorolt önhasonló operátorhatásainak szüksézávú koncepciója **mind a** mentális, mind a társadalmi rendszerekben önmagában is a komplexitás óriási csökkentésével egyenértékű. Ez többek között elméleti alapot nyújtana ahhoz a módszertanilag érdekes megközelítéshez, hogy az egyik szférában különösen hangsúlyos megállapításokat a másik szférában is feltárjuk. Az egyéni szférában kialakult affektív-kognitív énvilágok genezisének koncepciója például új megközelítési lehetőségeket nyit olyan társadalmi jelenségek számára, mint a vallási fundamentalizmusok, a szekták kialakulása, a háborús összefonódások és a nemzetiszocialista típusú politikai szélsőségek. Ezzel szemben éppen az ilyen tömegjelenségek azok, amelyek egyedülálló tisztasággal mutatják meg az affektusok érzékelésre és gondolkodásra gyakorolt, leírt operátori hatásait. A terrorizmus és a terrorizmus elleni küzdelem affektus-logikai elmélete is ugyanezekre az alapokra épülhetne. A mindennapi jelenségek sokasága is önhasonló, nem formális-logikai, hanem affektológiai törvényeknek engedelmeskedik.

Végül, de nem utolsósorban, az affektuslogika alkalmazása a szociológiában *új lehetőségeket nyitna meg.*

empirikus kutatások és hipotézisek felállítása előtt is nyitva áll. A javasolt fogalmi pontosítások alapján a kollektív affektív attitűdöket megfelelő mutatókkal (pl. a médiában megjelenő érzelmileg terhelt témák száma és típusa) lehetne rögzíteni, és a kollektív gondolkodás- és cselekvésmódokhoz kapcsolni. Az érzelmi jelenségek objektiválása terén a szomszédos tudományágakban, például az érzelemszociológiában és a neurobiológiában elért jelenlegi fejlődés szintén hasznos lehet ebben az összefüggésben, például a helyszíni felmérésekben. A javasolt fogalmak alapján közelebbről vizsgálható számos egyéni kérdés között szerepel az érzelmi fertőzés és az egyén és a társadalom közötti affektív-kognitív strukturális összekapcsolódás, a pár-, család- és csoportdinamikai folyamatok, valamint az affektusok mozgósító és szervező hatásai (beleértve a nemlineáris folyamatokban különösen fontos kontroll- és rendparaméterhatásokat) a fent említett típusú kollektív szélsőségek és fundamentalizmusok kialakulásában. A nemlineáris elágazások és a pillangóhatások esetében feltételezett egyéni és kollektív affektus-energia folyamatok közötti önhasonlóság szintén alkalmas lenne a pontosabb empirikus vizsgálatra. Emellett a "kollektív affektuslogika" számos gyakorlati alkalmazása is megjelenik, a mindennapi kommunikációtól kezdve az értékesítésben és a reklámban, a pedagógián, a pszichoterápián és a konfliktuskutatáson át a nagypolitikáig.¹⁵

Irodalom:

¹⁵ További részletekért lásd Ciompi 1997, 292-322; Ciompi 2001; 2002a; 2002b.

-
- Berger, Peter. L./Luckmann, Thomas (1980): A valóság társadalmi konstrukciója. A tudásszociológia elmélete (1966). Frankfurt a.M.: Fischer.
 - Ciompi, Luc (1982): Affektlogik. A psziché szerkezetéről és fejlődéséről. Hozzájárulás a skizofrénia kutatásához. Stuttgart: Klett-Cotta.
 - Ciompi, Luc (1986): Az érzés és a gondolkodás integrációjáról az "affektuslogika" fényében. A psziché mint egy autopoietikus rendszer része. Pp. 373-410 in: Psychiatrie der Gegenwart, vol. 1. Berlin-Heidelberg: Springer.
 - Ciompi, Luc (1989): A komplex biológiai-pszichoszociális rendszerek dinamikája. Négy alapvető pszicho-biológiai közvetítő tényező a skizofrénia hosszú távú fejlődésében. British Journal of Psychiatry 155, 15-21.
 - Ciompi, Luc (1993a): Az érzelmek mint a psziché központi szervezői. Az affektuslogika pszicho-szocio-biológiai integrációs modelljéről és következményeiről. System Familie 6, 196-208.
 - Ciompi, Luc. (1993b): Az affektuslogika hipotézise. Spektrum der Wissenschaft 76-82.2,
 - Ciompi, Luc (1996): Komplex rendszerek nemlineáris dinamikája: A skizofrénia káoszelméleti megközelítése. Pp. 33-47 in: Wolfgang Böker / Hans-Dieter Brenner (szerk.), A skizofrénia integratív terápiája. Bern: Huber.
 - Ciompi, Luc (1997): A gondolkodás érzelmi alapjai. Az affektus fraktál-logikájának vázlata. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
 - Ciompi, Luc (2001): Affektlogik, affektive Kommunikation und Pädagogik. S. ???-??? in Eva Unterweger / Vera Zimprich (szerk.), Kell-e az iskolának pszichoterápia? Bécs: Orac.
 - Ciompi, Luc (2002a): Symbolische Affektkanalisation - eine therapeutische Grundfunktion von Ritualen. S. 53-70 in: Rosemarie Welter-Enderlin / Bruno Hildenbrand (szerk.), Rituálék - sokszínűség a mindennapi életben és a terápiában. Heidelberg: Carl Auer.
 - Ciompi, Luc (2002b): Érzelmek, affektusok, affektuslogika. Bécsi előadások. Bécs: Picus.
 - Ciompi, Luc (2003a): Érzelem és improvizáció, inspiráció, kreativitás. Egy érzelmi-dinamikai elemzés az affektuslogika szemszögéből In: Fährdrich, W., (szerk.), Improvizáció V, Beiträge14. Amadeus, Winterthur, 11-26. o.**
 - Ciompi, Luc (2003b): Elméletek az érzelmek szerepéről a tudatosságban és a szubjektívásban az affektuslogika szemszögéből. Tudat és érzelem 4:181-196.**
 - Collins, Randall (1981): A makroszociológia mikroalapjai. American Journal of Sociology 86, 984-1014.
 - Collins, Randall (1984): Az érzelmek szerepe a társadalmi struktúrában. S. 385-396 in: Klaus R. Scherer / Paul Ekman (szerk.), Az érzelmek megközelítése. Hillsdale N.J.: Erlbaum.
 - Damasio, Antonio (1994): Descartes tévedése. Érzelem, értelem és az emberi agy. New York: Avon Books.
 - Dalgeish, Tim / Power, Mick J. (szerk.) (1999): Handbook of cognition and emotion. Chichester: John Wiles & Sons.
 - Davidson, Richard J. / Jackson Daren C. / Kalin Ned H. (2000): Érzelem, plaszticitás, kontextus és szabályozás: az affektív idegtudomány perspektívái. Psychological Bulletin 890-909126,.
 - Durkheim, E. (1986): A vallás elemi formái (1912). Beverly Hills, CA: Sage Publications.
 - Einstein, A. (1911): A relativitáselmélet. Vierteljahresschrift der Naturforschenden Gesellschaft Zürich 56, 1-14.

- Ekman, Paul (1984): Kifejezés és az érzelmek természete. P. 319-344 in: K.R. Scherer / P. Ekman (szerk.), Az érzelmek megközelítése. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Ellis, Henri C. / Moore, Bent A. (1999) Hangulat és emlékezet. P. 193-227 in: T. Dalgeish / M.J. Power (szerk.), Handbook of cognition and emotion. Chichester: Wiley.
- Flam, Helena (1999): Az érzelmek szociológiája ma. S. 179-199 in: Ansgar Klein / Frank Nullmeier (szerk.): Tömeg - hatalom - érzelmek. Az érzelmek politikai szociológiája felé. Opladen/Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.
- Fleck, Ludwik (1993): Entstehung und Entwicklung einer wissenschaftlichen Tatsache. Einführung in die Lehre vom Denkstil und Denkkollektiv (1935). Szerkesztette: Lothar Schäfer / Thomas Schnelle. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Forgas, Joseph P. (szerk.) (2000): Érzés és gondolkodás. Az affektus szerepe a szociális megismerésben. New York: Cambridge University Press.
- Freud, Sigmund (1942): Gyász és melankólia (1916). S. ???-??? in: Gesammelte Werke, X. kötet. London: S. Fischer/Imago Publishing.
- Gerhards, Jürgen (1988): Az érzelmek szociológiája. Kérdések. Rendszertan és perspektívák. Weinheim / München: Juventa.
- Haken, Hermann (1982): A rend és a káosz fejlődése. Berlin: Springer.
- Haken, Hermann (1990): Szinergetika. Bevezetés. Berlin: Springer.
- Hatfield, Elaine / Cacioppo John T. / Rapson, Richard L. (1994): Emotional contagion. Párizs: Cambridge University Press.
- Izard, Carroll. C. (1993): A diszkrét érzelmek szervezeti és motivációs funkciói. Pp. 631-641 in: M. Lewis / J. Haviland (szerk.), Az érzelmek kézikönyve. New York / London: Guilford Press.
- Kavanagh, David. J. (1992): A kifejezett érzelmek és a skizofrénia legújabb fejleményei. British Journal of Psychiatry 160, 601-620.
- Kernberg, Otto F. (1980): Belső világ egy külső valóság. Alkalmazott tárgykapcsolati elmélet. New York/London: Jason Aronson.
- Kernberg, Otto F. (1990): Új perspektívák a pszichoanalitikus affektuselméletben. S. 115-131 in:
H. Kellermann / R. Plutchik (szerk.), Emotion. Elmélet, kutatás és tapasztalat. New York: Academic Press.
- Klages, Helmut / Hippler, Jürgen / Willi, Herbert (szerk.) (1992): Werte und Wandel. Egy kutatási hagyomány eredményei és módszerei. Frankfurt a.M.: Campus.
- Kuhn, Thomas (1979): A tudományos forradalmak szerkezete (1967). Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- LeDoux, Joseph (1993): Érzelmi hálózatok az agyban. P. 109-118 in: Michael Lewis / Jeanette M. Haviland (szerk.), Az érzelmek kézikönyve. New York / London: Guilford Press.
- LeDoux, Joseph (2000): Kognitív-érzelmi kölcsönhatások: az agyra figyelve. S. 128-155 in: Richard D. Lane / Lynn Nadel (szerk.), Az érzelmek kognitív idegtudománya. New York / Oxford: Oxford Univ. Press.
- Leff, Julian / Vaughn, Christine (1985): Kifejezett érzelmek a családokban. Jelentősége a mentális betegségek szempontjából. New York / London: Guilford Press.
- Lorenz, Konrad (1963): Das sogenannte Böse. Az agresszió természetrajzáról. Bécs: Borotha-Schöler.
- Luhmann, Niklas (1973): Bízalom. A társadalmi komplexitás csökkentésének mechanizmusa. Stuttgart: Enke.
- Luhmann, Niklas (1982): Liebe als Passion. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.

- Luhmann, Niklas (1984): Társadalmi rendszerek. Grundriss einer allgemeinen Theorie. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Luhmann, Niklas (1985): A tudat autopoiesise. Szociális világ 402-446.36,
- Luhmann, Niklas (1997): Die Gesellschaft der Gesellschaft. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Maturana, Humberto (1982) (szerk.): Erkennen: A valóság szerveződése és megtestesülése. Wiesbaden: Vieweg.
- Öhman, Arne / Flykt, Anders / Lundqvist, Daniel (2000): Unconscious emotion: Evolutionary perspectives, psychophysiological data, and neuropsychological mechanisms. Pp. 296-327 in: R.D. Lane / L. Nadel (szerk.), Az érzelmek kognitív idegtudománya. New York / Oxford: Oxford Univ. Press.
- Panksepp, Jaak (1991): Affektív idegtudomány: fogalmi keret az érzelmek neurobiológiai vizsgálatához. Pp. 59-99 in: K.T. Strongman (szerk.), Az érzelmekkel kapcsolatos tanulmányok nemzetközi áttekintése, I. kötet. New York: Wiley.
- Panksepp, Jaak (1998): Affektív idegtudomány. Az emberi és állati érzelmek alapja. Oxford: Oxford University Press.
- Parrott, W. Gerrod W. (2001): Emotions in social psychology: Essential readings. Philadelphia, PA: Psychology Press.
- Piaget, Jean (1976): A kognitív struktúrák kiegyenlítődése. Stuttgart: Klett.
- Piaget, Jean (1995): Intelligencia és affektivitás a gyermeki fejlődésben (1953/54). Szerkesztette és fordította Aloys Leber. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Prigogine, Ilya / Stengers, Isabelle (1983): Rend a káoszról. London: Heinemann.
- Roth, Gerhard (2001): Fühlen, Denken, Handeln. Hogyan irányítja az agy a viselkedésünket. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Spencer-Brown, George (1979): A forma törvényei. New York: Dutton.
- Turner, Victor (1989): A rituálé. Szerkezet és antiszerkezet. Frankfurt a.M.: Campus.
- Vester, Günther (1991): Érzelem, társadalom és kultúra. Az érzelmek szociológiai elméletének alapvető jellemzői. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Zajonc, Robert B. (1984): Az affektus elsőbbségéről. American Psychologist 117-12439,.

-

Prof. Dr. med. em. Luc Ciompi

Cita 6

CH-1092 Belmont-sur-Lausanne Svájc